

Nemzetközi könyvtári együttműködés

„A könyvtári szolgáltatás, a bibliográfiai szervezetek, a könyvtári osztályozás nem ismer sem nemzeti, sem pedig politikai határokat. Egyetemesek. Akárcsak a könyvtáros szakma.” (Ranganathan)

A könyvtárak nemzetközi együttműködése – a fenti idézet alap gondolatából kiindulva – elválaszthatatlan a könyvtári munka lényegétől, s egyben az egyes könyvtárak, valamint az egész könyvtári rendszer eredményes működésének fontos területét elengedhetetlen feltételét képezi. Az utóbbi években pedig egyre erőteljesebb igény mutatkozik a könyvtári rendszer korszerűsítése, új szolgáltatások bevezetése iránt. Ez ismételten s talán még fokozottabban a nemzetközi együttműködésre irányítja a figyelmet. Ám ezzel egyidejűleg választ kell találni olyan kérdésekre is, hogy: melyek az együttműködés megfelelő formái? Milyen feltételek, adottságok szükségesek az eredményes együttműködés kialakításához?

Éppen ezért – megítélésünk szerint – a nemzetközi kapcsolatok területének feltérképezése napjainkban ismét időszerűvé vált. Egyrészt, mert a kínálózó számtalan lehetőség, a növekvő önállóság mellett úgy véljük, tisztán kell látni, melyek a nemzetközi együttműködés sarkalatos, meghatározó pontjai, amelyeket minden körülmények között fenn kell tartani. Másrészt pedig mindenki számára hasznos volna, ha egyértelművé válna milyen lehetősége, illetve mozgásteret van az egyes könyvtáraknak. Arról is jó volna átfogó képet kapni, hogy jelenleg milyen élő nemzetközi kapcsolatai vannak a magyar könyvtáraknak. Éppen ezért úgy látjuk, hogy a könyvtári területnek meg kell fogalmaznia nemzetközi kapcsolattartásra vonatkozó elképzeléseit, és szükséges egy megfelelő stratégiát is kialakítania. A korábbi időszakban a hazai szakirodalom – annak ellenére, hogy születtek átfogó elemzések – érthető okokból, nem különösebben foglalkozott a kérdéssel.

A nemzetközi együttműködés, bármely területét is nézzük, könnyen megállapítható, hogy rendkívül költséges tevékenység, nemcsak az anyagi forrásokat, hanem a munkaerő és idő ráfordítás tekintetében is. Anyagi téren viszont korlátozottak a könyvtárak, könyvtáros szervezetek és tegyük hozzá – a minisztérium lehetőségei is. Sőt a jelenlegi helyzetet tekintve kijelenthetjük, hogy a rendelkezésre álló anyagi források messze alatta maradnak a szükségesnek. Ez alapvető akadályt, problémát jelent a nemzetközi kapcsolattartás, kapcsolatteremtés útjában, s szintén arra késztet, hogy a szakma vegye számba teendőit, fogalmazza meg mi az, ami a szakmai feladatok színvonalas teljesítéséhez elengedhetetlen, hol húzódik a határ – ha egyáltalán meg lehet húzni egy ilyen határt – a könyvtári rendszernek, mint egésznek a feladatai és az egyes intézmények önálló nemzetközi kapcsolatai között.

Az együttműködésben való részvétel – vonatkozzon az bármely területre –, mindig valami kölcsönös előnyt, hasznot feltételez, ami az együttműködés során általában a szolgáltatások színvonalában, illetve a források megosztásában jelentkezik a résztvevők számára. Ha ez az előny nem áll fenn, az együttműködést hosszú távon nem lehet és nem is érdemes fenntartani.

A könyvtári együttműködéssel kapcsolatban egy másik fontos sajátosságot is ki kell emelni, azt, hogy az minden esetben szolgáltatások létrehozására irányul, s ehhez kapcsolódó gyakorlati tevékenységben nyilvánul meg. A könyvtáraknak természetes törekvése kell legyen az, hogy megfelelő színvonalú és a lehető legteljesebb szolgáltatásokat nyújtsák a használóinak. Az információközvetítés lényegéhez tartozik továbbá az is, hogy a szolgáltatásokat folyamatosan és naprakészen kell biztosítani. Végeredményben a nemzetközi könyvtári együttműködés minden formája, szervesen kapcsolódva az országos rendszer fejlesztési törekvéseihez, erre a végső célra irányul.

A nemzetközi együttműködésről, a kapcsolatok lehetőségéről a szervezetek munkájában részt nem venni, különféle könyvtári programokban való részvételtől lemondani – anyagi vagy bármely egyéb ok miatt – annyit jelent, hogy egyben lemondunk arról is, hogy a hazai kutatást, oktatást megfelelő információval lássuk el. Ez mindent összevetve sokkal többre kerülne az országnak, de mondhatjuk azt is: kifejezetten káros lenne. A folyamatos együttműködés fenntartása tehát mindenképpen létkérdés, de egyben gazdasági érdek is a könyvtárügy, illetve az ország számára.

A jelen írásban tehát a teljesség igénye nélkül arra a kérdésre keresünk választ, hogy melyek a nemzetközi együttműködés sajátosságai, céljai. Megpróbáljuk továbbá röviden felvázolni a nemzetközi könyvtári együttműködés főbb tendenciáit. A hazai lehetőségeket tekintve pedig áttekintést kívánunk adni egy – a szakma előtt talán kevésbé ismert és ezért kevésbé kiaknázott –, területről: a kétoldalú államközi együttműködésekről.

Egyetemes törekvések a könyvtárügyben

Mielőtt rátérnénk a hazai lehetőségek tárgyalására, s ezen belül a kétoldalú kulturális kapcsolatokra, tekintsük át röviden milyen törekvések érvényesülnek a határainkon túl, elsősorban Európa könyvtárilag fejlett országaiban.

Legszembetűnőbb jellegzetesség, ami hatással van az országok, régiók, intézmények közti együttműködésre – az egész országban tapasztalható különbségek ellenére is – a gépesítés, a technológiai fejlettség magas foka. Ez nagyon sok szempontból rányomja a bélyegét az együttműködésre, megkönnyíti a gyors, a használók igényeihez igazodó szolgáltatások biztosítását, de nagy és folyamatos anyagi ráfordítást is jelent. A könyvtárak, ha fenn akarják tartani és emelni kívánják szolgáltatásaik színvonalát, hatékonyságát, arra kényszerülnek, hogy az együttműködést, a források ésszerű megosztását válasszák. Másrészt viszont a számítógépes hálózatok közti információcsere, kapcsolódás is számos megoldandó problémát vet fel. Alapvető ezek közül a különböző információátvitellel kapcsolatos szabványok kidolgozása stb.

Gyakran a nagy nemzetközi szakmai szervezetek (IFLA, FID, UNESCO stb.) karolják fel különböző programok keretében (UBCMarc, UAP, PAC, ALP stb.) a legfontosabb problémák megoldását. Az Európai Közösség abból a felismerésből kiindulva, hogy a könyvtárak a közösség információs kincstárait jelentik, amelynek előnyeit a jövőben jobban ki kell használni, szintén nagy hangsúlyt helyez a könyvtárak közti együttműködésre. Ennek hatékony megvalósítását az új, korszerű információs technológiák gyors alkalmazásában, az erőforrások megosztásában, a szolgáltatások fejlesztésében látja.

Az elmondottakból kitűnik, hogy az együttműködés húzóerejét a szakmai (minőségi, a lehető legteljesebb szolgáltatások) és a gazdaságossági (erőforrások optimalizálása) megfontolások jelentik. Az együttműködés pedig minden esetben gyakorlati tevékenységhez kapcsolódik.

A magyar könyvtárügy nemzetközi kapcsolatai

Ezek után nézzük meg, hogy a magyar könyvtárügy nemzetközi kapcsolatai milyen keretek közt, illetve milyen szinteken valósulnak meg.

1. *Állami szintű egyezmények.* Ebbe a kategóriába a kulturális minisztériumok által kötött kétoldalú csereprogramokba foglalt megállapodások tartoznak. Lehetőséget biztosítanak intézmények közötti együttműködésre, illetve egyéni ösztöndíjakra is.

2. *Egyesületi kapcsolatok.* Könyvtáros egyesületek, szervezetek közti együttműködés. Meg kell jegyezni, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesülete emellett képviselteti magát a jelentősebb nemzetközi szervezetek (IFLA) különböző szekcióiban is.

3. *Intézmények közti közvetlen együttműködés.* Az egyes intézmények közti, általában feladat ellátásához kötődő (pl. OSZK hungarikakutatás) vagy szakemberek cseréjét, új technológia megismerését, illetve átvételét szolgáló közvetlen együttműködés.

4. *Személyes kapcsolatok.* Személyes kapcsolatok leggyakrabban ösztöndíjak, egyéni meghívások (pl. előadások tartására, konferenciákon, egyéb szakmai rendezvényeken való részvétel stb.) formájában jelentkeznek.

5. *Egyéb.* A különböző nemzetközi könyvtáros szervezetek (pl. IFLA, FID, UNESCO, IAEA stb.) munkájában, különböző könyvtári programokban való részvétel. Megvalósulhat egyesületi, intézményi és egyéni szinten is. A nemzetközi szervezetek munkájában – legaktívabban az OSZK, MKE, OMIKK, MTA Könyvtára –, tehát a nagyobb könyvtárak vállalnak szerepet.

A fenti pontokban felsorolt együttműködési szintek jelentik a könyvtárak főbb nemzetközi területeit, melyeknek ki kell egészíteniük egymást. A felvázolt szerkezetben – mint ahogy jeleztük is –, természetesen számos átfedés is van.

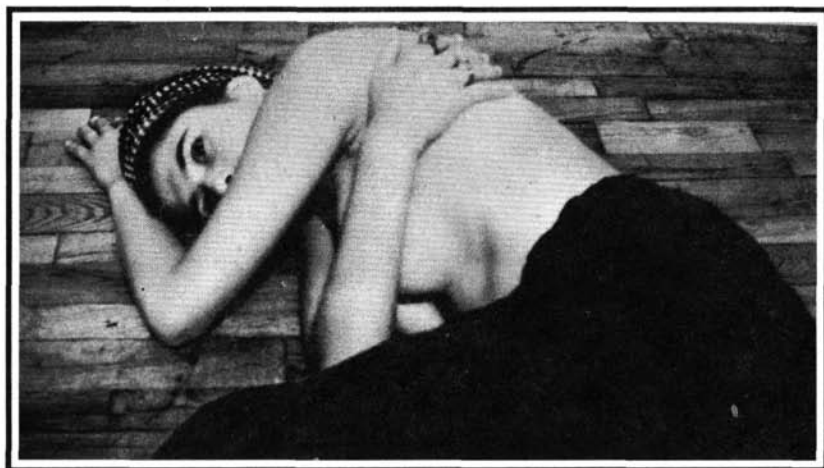
A következőkben, a többihez viszonyítva talán kevésbé ismert, kétoldalú kulturális munkatervek keretében megvalósítható együttműködések tendenciáit, jellemzőit ismertetjük.

Kulturális munkatervek, államközi egyezmények

A kulturális munkaterveket az egyes országok művelődési minisztériumai kötik meg, általában 1-től 3 évig terjedő időtartamra. Ezekben rögzítésre kerülnek a különböző – oktatási és a kulturális területre vonatkozó – programok, az egymás számára kölcsönösen biztosított cserelehetőségek, a felajánlott ösztöndíjak, tanulmányutak, valamint ezek pénzügyi feltételei is.

Közös jellemzésükre azt lehetne mondani, hogy legtöbb esetben inkább általánosságban megfogalmazott együttműködési készséget fejeznek ki, de különböző konkrét lehetőségeket (pl. az egyes szakterületeken szakembercsere, rendezvények megvalósítása stb.) is biztosítanak. Ez utóbbiak megvalósítására az anyagi lehetőségek függvényében évente meghatározott keretet (7–10 nap) iránynak elő.

Némelyik munkaterv konkrétan meghatározza, hogy mely intézmények (általában a nemzeti könyvtárak), mely területen működnek együtt, míg más munkatervek, az intézmény megnevezése nélkül csupán éves keretet, lehetőséget kínálnak az együttműködésre, s annak realizálását a kölcsönös érdeklődéstől és a pénzügyi lehetőségektől teszik függővé. Meg kell jegyezni, hogy ez utóbbi feltétel mind nagyobb mértékben határt szab az érdemi együttműködés kialakítása előtt. Éppen ezért a jelenlegi helyzetben egyre inkább az a tendencia

mutatkozik, hogy főként a keret jellegű, konkrétumok nélküli megfogalmazások kerülnek az egyezményekbe. Ez egyrészt előnyös, mert reális igény esetén bármely – a szakmai elképzeléseknek, céloknak megfelelő – tartalommal tölthető fel, másrészt viszont kedvezőtlen, mert anyagi fedezetét tekintve bizonytalanabb, és további elfogadtatást, egyeztetést igényel.

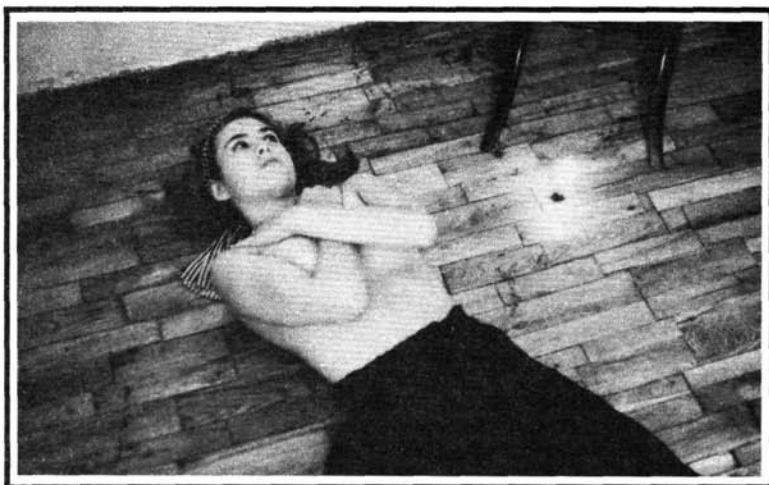
Érdekes különbség figyelhető meg a volt szocialista országokkal, valamint a nyugati országokkal megkötött együttműködési munkatervek között. Az előbbieknél a hagyományos szakmai csereutazásokra kerül a hangsúly, amelyeket szakmai kutatómunka egészíthet ki, az utóbbiaknál viszont ezzel ellentétben vagy általános megfogalmazást – „a Felek elősegítik, ösztönzik a könyvtáraik közti együttműködést... stb.” – vagy (az utóbbi időben egyre inkább) a kevésbé formális, konkrét, projekt jellegű együttműködést részesítik előnyben.

Véleményünk szerint a jövőben az ilyen egy-egy területre vonatkozó, hosszabb távra szóló, komplex projektek válhatnak a leginkább a rendszer, s az egyes könyvtárak javára, ehhez azonban végig kell gondolni, hogy melyek azok a területek, amelyeken érdemes lenne ilyen komplex együttműködési projektet kidolgozni. Ahhoz, hogy ezeket a lehetőségeket, melyek természetesen nem korlátlanok, az eddiginél jobban ki tudjuk használni meg kell határozni mi az, amit a magyar könyvtárak el akarnak érni, meg akarnak valósítani az egyes országok viszonylatában. Mivel a minisztériumnak elsősorban koordináló, közvetítő szerepe van, a szakmának (az érintett intézményeknek) kell megfogalmazni, illetve megvalósítani az elképzeléseit.

Konkrét javaslat, elképzelés hiányában általános, sokszor semmitmondó megfogalmazások kerülnek a munkatervekbe.

A szomszédos országokkal általában olyan együttműködés kialakítását tartjuk fontosnak, amely a hungarikakutatást, valamint a határon túli magyarság könyvtári, magyar nyelvű irodalommal való ellátását segíti, de ez nem zár ki egyéb – kölcsönös érdeklődésen alapuló – formákat sem.

A könyvtári vonatkozású pontok megszövegezésében a Könyvtári Osztály abból a megfontolásból indult ki, hogy a szomszédos, illetve az európai országokkal különösen fontos a szoros, megfelelő szintű könyvtári együttműködés kialakítása és elsősorban ezt kell erősíteni. A távoli, fejlődő országok vonatkozásában pedig nincs igazán realitása az érdemi együttműködésnek.

A kulturális munkatervekkel kapcsolatban el kell mondani azt is, hogy az eddigiekben főként az OSZK használta ki a rendelkezésére álló cserelehetőségeket, illetve a nemzeti könyvtári funkciók ellátásának, elsősorban a hungarikakutatásnak a kérdése kapott hangsúlyt. A jövőben azonban hasznos lenne, ha más könyvtár is élhetne ezekkel a lehetőségekkel, annál is inkább, mivel – és ezt hangsúlyozni szeretnénk – a kulturális csereprogram igénybevétele minden könyvtár előtt nyitva áll. Ennek az egyik legfontosabb feltétele, a pénzügyiek mellett, az igények, elképzelések megfogalmazása. Főként azért, mert az ösztöndíjjakkal ellentétben, az együttműködésre vonatkozó – általánosságban megfogalmazott – munkatervi pontok kihasználására, kamatoztatására, (a külföldi kezdeményezésekből adódó kölcsönösséget leszámítva) szinte csak ily módon van lehetőség. Ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy az előzőekben mondottak alapján a megvalósulásnak sokkal nagyobb az esélye, különösen a nyugati országok viszonylatában, ha az utazás, az együttműködés valamely konkrét feladat ellátásához kötődik.

Összegezve a kétoldalú munkatervekkel kapcsolatos megállapításainkat még egyszer ki szeretnénk emelni, hogy ezek minden könyvtárra vonatkoznak. Ha bármely könyvtár egy másik, a határainkon túli könyvtárral közvetlen együttműködést kíván kialakítani, ezt bármikor szabadon megteheti, s ha együtt kívánnak valamely közhasznú programot megvalósítani, úgy a munkatervekben való rögzítés ennek csak nagyobb nyomatókat adhat.

Egy másik sajátosság, hogy a szakmai tanulmányutak lehetősége még mindig gyakran szerepel az együttműködés formái között, és feltehetően valamilyen szinten meg is fog maradni, különösen olyan országok esetében, ahol még erősebb a központi irányító szerep. A nyugati országok esetében viszont az együttműködés útja, legcélszerűbb formája a közös projektek kialakítása, szakmai szemináriumok, szimpóziumok szervezése, illetve a különböző képzési programok megvalósulása lehet a jövőben.

Bátorítani szeretnénk minden könyvtárat, hogy lehetőségeihez képest próbálja meg kiépíteni kapcsolatait a hasonló külföldi intézménnyel, kamatoztassa a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségeket. A Könyvtári osztály a

kulturális munkaterveken keresztül, s minden rendelkezésére álló eszközzel támogatni kívánja a könyvtárak ez irányú tevékenységét.

Végül hangsúlyozni szeretnénk, hogy írásunk nem a teljességre törekvés, hanem inkább a probléma felvetésének igényével készült, ezért mindenképpen úgy gondoljuk, hogy hasznos lenne, ha további – az általánosság szintjén túllépő – elemzések is követnék a jövőben. Meggyőződésünk, hogy a jelenlegi szűkös anyagi lehetőségeken változtatni csak akkor lehet, s erről az esélyről nem mondhatunk le, ha a szakma világos, megfelelően indokolt elképzelésekkel rendelkezik a nemzetközi kapcsolattartást illetően. Különösen az egyes könyvtárak nemzetközi kapcsolattartása, közvetlen együttműködése, illetve az ezzel kapcsolatos problémák, elképzelések megfogalmazása jelentene hasznos hozzájárulást ahhoz, hogy a későbbiekben megkötésre kerülő munkatervek egyre inkább a könyvtárügy reális igényeit tükrözzék, és az egész szakma hasznát, fejlődését szolgálják.

Hegyí Tamás

Feljegyzések a főváros nyilvános könyvtáráról II.

A nyájas olvasó és a szolgáltatások

A harmincas években a fővárosi nyilvános könyvtár tucatnyi egységébe évente mintegy 14-15 ezer ember iratkozott be. Harminc évvel később – a nagy könyvtárhálózati szervezés időszakában – a beiratkozott olvasók száma elérte a 160 ezret, majd a nyolcvanas évekre 180 ezer közelébe emelkedett. Ezután hullámvölgy következett, s mostanában ismét 160-170 ezer a bejegyzett olvasók száma a hálózatban s ehhez járul még a központ további 17 ezer olvasója.

1990-ben összesen több mint 2 millió látogató fordult meg az egész könyvtárhálózatban, majd az 1991-es évben számuk meghaladta a 2,6 milliót. Úgy is fogalmazhatunk, hogy minden fővárosi lakosra jut egy-egy látogatás.

A pontatlanság veszélyét is vállalva – minthogy pontosabb felmérések nem készültek –, feltételezhető, hogy napjainkban minden harmadik fővárosi család rendszeres kapcsolatban áll a nyilvános könyvtárhálózattal. Ez igen számottevő arány, még ha joggal kívánunk is többet, a fejlett országok példáját látva. Ám maga ez az arány is elindíthat egy olyan gondolatot, hogy ekkora és ilyen széles kört mozgó érdeklődés komoly figyelmet érdemel fenntartótól és könyvtárostól egyaránt.

Annál is inkább, mert a háttérben jelentős strukturális folyamatok zajlanak. Néhányra szeretnék csak kitérni. A fővárosban működött a legkiterjedtebb *szakszervezeti/munkahelyi könyvtárhálózat*, amelynek statisztikából kiolvasható teljesítménye még a *nyolcvanas évek derekán is az FSZEK szintjén volt* (évi 4,5-5 millió kölcsönzés). Mára ez a könyvtárhálózat igen jelentős csökkenést szenvedett el, több, itt nem részletezendő okból következően. Tényként lehet számolni mindenestre azzal, hogy e második hálózat visszaesése növeli a nyilvános hálózat iránti igényt.

Nagymérvű lakossági-demográfiai változások következtek be az elmúlt két évtizedben, változott az iskolázottság szintje stb. A könyvtári szakirodalomban

nincs teljesen egységes nézet arra vonatkozóan, hogy mely számszerűsíthető összefüggés, adat jellemezheti legegységesebben az olvasói érdeklődést, illetve a könyvtár eredményeit. Magam a legkevésbé vitathatóan azt az adatot tartom, hogy egy lakosra hány kölcsönzést teljesített a könyvtár egy adott évben.

Ezen összefüggés felveti a lélekszám változásának figyelemmel kísérését. Az elmúlt húsz évben a budai oldalon 20%-kal csökkent az I. kerület lakossága, csaknem változatlan a XII. kerületé, 10-10 ezerrel nőtt a XI. és XXII. kerületé s közel megduplázódott a III.-é. A pesti oldalon egy elnyúló belső sáv – a XIII.-tól a „city”-n keresztül a IX. és XX-ig – mintegy negyedével csökkent, a XIV. kerületé stagnál, s magas arányban növekedett a külső sáv a IV.-től a XXI. kerületig (a hét kerületben együttesen 23%-kal). Részletesebb elemzés szólhatna arról, hogy életkor és iskolázottság tekintetében e számok mögött milyen tendenciák rajzolódnak ki. Egy jövőbeni – tervezhető feltételrendszerrel és tervezendő szolgáltatásokkal működő – nyilvános könyvtárhálózatok *elemi érdeke lesz az ehhez hasonló tendenciák részletes nyomon kísérése.*

A hetvenes évek elején a könyvtár hálózata – a központot nem számítva – egy lakosra átlag 2,7 kötetet kölcsönzött. Számításaim azt jelzik, hogy a lélekszám mellett kitapinthatóan hatnak az olyan feltételbeli tényezők, mint a könyvtár mérete (alapterülete) és az egy év alatt beszerzett újdonságok aránya. 1980-ben az egy lakosra jutó kölcsönzések száma 2,1 kötetre csökkent, ezután 1990-ben 2,3-ra emelkedett, s 1991-ben elérte a 2,9-et. Vidéken 1990-ig az egy lakosra jutó kölcsönzésszám közel kétszeres. Vidéken lényegesen jobbak az elhelyezési viszonyok, magasabb a beiratkozott olvasók száma is.

A helykérdést érdemes még tovább vizsgálni. Megfelelő könyvválaszték elhelyezése kellő helyet feltételez, s még inkább kell hely ahhoz, hogy a nyájas olvasó úgy léphessen be a köz- – tehát egyben saját – könyvtárába, hogy kulturált színtér fogadja, ahol nincs lökdösődés, ahol meg tud fordulni, s ha akar, le tud ülni, – hogy egész triviális szinten jelezzem az igényt (s a jelentkező problémákat).

1970-ben a fővárosi hálózat 11,7 ezer m² alapterülettel rendelkezett, azaz 100 lakosra 0,6 m² jutott, ugyanekkor vidéken a megfelelő adat 2,1 m². 1980-ban a fővárosi terület már 16 ezer m², 100 lakosra számítva az érték 0,8 m², ekkor vidéken már 2,9. 1990-ben a fővárosi alapterület 21,1 ezer m², 100 lakosra 1,1 m². A vidéki területellátottság tehát huzamosan és változatlanul mintegy 3,5-szörösen múlja felül a megfelelő fővárosi mutatót. Vidéken rendszeresen épültek új könyvtáráépületek városon-falun egyaránt, s közülük nem egy európai mértékkel mérve is számottevő és dicsérendő. A fővárosban egész évtizedek maradtak ki, s amikor épült egy-egy könyvtár (X., XI., XIII., XVIII.), ezek nagyságrendileg kisebbekre sikeredtek, mint vidéki megfelelőik (4-6-8 ezer m² helyett 1000 körüliek). Nem beszélve a konkrét hely megválasztásáról, mivel ezt is figyelve és értékelve, még nagyobb a fővárosi hátrány. *Egyedül a kőbányai városközpontba telepített kerületi főkönyvtár* minősíthető valóban megfelelőnek.

Az egyes kerületek ma is igen szórt képet mutatnak az alapterületi ellátottsági mutató szerint: a jobbak meghaladják a 100 lakosra számított 1,4 m²-t (I., VII., IX., X., XXI.) s figyelemre méltó, hogy a XI. és XIII. kerület az új épületek birtokában sem éri el ezt a szintet. Az alacsonyabb, még fővárosi zsinórmértékkel is mostohán ellátott kerületekben a 100 lakosra jutó alapterület 0,8 m² alatt vagy körül mozog (II., III., XII., XIV., XV., XVI., XXII.). Ezzel együtt az FSZEK komoly érdeme, hogy az utóbbi két év gyötrelmesen nehéz viszonyai közt is talált lehetőséget néhány előnyös megoldásra, néhány fiókkönyvtár ízléses felújítására (anélkül, hogy e felújításokhoz a költségvetés szintjén támogatást kaptak volna). Mivel a könyvtár vezetősége nem volt olyan lehetőség

birtokában, hogy – mintegy tulajdonosként – a hálózati egységek területével igazán gazdálkodjék, nemigen lehetett követni a demográfiai változásokat (hatalmas új lakótelepek egyik oldalon, kiürülő belső kerületek a másikon). Most remélhetőleg változni fog a helyzet.

Tendenciaszerűen érvényes az az összefüggés, hogy ahol a *100 lakosra jutó új könyvek száma* legalább 60 volt 1991-ben, ott magasabb használati számokat sikerült felmutatni (I., IV., V., VII., IX., X., XIII. kerületben egy lakosra 3 kölcsönzés felett). A statisztikai adatok tanúsága szerint a nyolcvanas évek közepén, illetve második felében tanuló volt a beiratkozott olvasók 50-52%-a, nyugdíjas 16-18,5%, míg az aktív felnőtt rétegek 29-34%-ot tettek ki. Mostanában az elmozdulások következtében – például a demográfiai hullámhegy levonulása – csökken a gyerekek száma (csak 1990-ről 1991-re 4,7 ezerrel csökkent számuk a hálózatban), ugyanakkor növekszik a felnőttek száma, de úgy, hogy főként a nyugdíjasok aránya emelkedik.

Számottévők természetesen a kerületi és az eltérő könyvtárak szerinti olvasói arányok. A XIII. kerületben 1991-ben 11,6 ezer beiratkozott olvasót regisztráltak, közülük 57% volt tanuló, 17% nyugdíjas, s 26% aktív felnőtt.

A X. kerületi főkönyvtárban a 8,8 ezer beiratkozott olvasónak mintegy fele tartozott az aktív felnőtt kategóriába. Általánosságban elmondható, hogy a kisebb – lakásméretű – fiókok vonzzák-tartják a gyerekeket és nyugdíjasokat (itt talán a legfontosabb tényező a földrajzi közelség, a szűkebb ismerősi kör), míg a nagyobbak – természetesen – az információk és dokumentumok széles választékával csábítanak, s erre inkább van szüksége a felnőtt társadalomnak. Ilyen megközelítésben jócskán van megfontolandó kérdés a hálózat egységeinek telepítése dolgában. Valószínűleg az lenne az optimális megoldás, ha *néhány valódi nagykönyvtár* (5-7 fővárosszerte) s *ehhez kapcsolódó kiskönyvtárak* kínálnák az eltérő rétegek érdekei szerinti lehetőségeket. Komoly szerepet kaphatnak

a speciális olvasói igények szerinti „problémaorientált” gyűjtemények. Míg a tudományos diszciplínák alapján képzett szakrészlegesítés voltaképpen megállt a hálózatban, ezek a kisebb témákra koncentráló szolgáltatások – jó példa erre a Dagály utcai japán profil – egész hálózatra kiterjedő vonzerőt gyakorolhatnak.

Ismeretes előttem, hogy számos kísérlet és próbálkozás történt a marketingtevékenység kifejlesztésére, az olvasók figyelmének felhívására. Ha a hálózat egységeinek tevékenysége számos specifikus jeget mutat – helyesen –, akkor elemi teendő az ezekre történő figyelemfelhívás. Ennek ugyanakkor a különböző könyvtárakat látogatva nemigen tapasztaltam jelét. Pedig igen jól használhatnának az olyan tartalmú attraktív külsejű plakátok, szórólapok, amelyek ráirányítanak az érdeklődők figyelmét a többi könyvtárra és azok sajátos kínálatára. Legyen az a kerület másik – nagyobb – könyvtára, vagy pár buszmegállóval arrébb lévő, esetleg más kerületbe tartozó egység. Erre mind a helyi buzgalom, mind (és főleg) a központi „ellátás” adhatna példát és eszközöket.

A fővárosi nyilvános könyvtár hagyományos dokumentumszolgáltató-olvasgató, kölcsönző – funkciójához viszonyítva még gyerekcipőben jár az információszolgáltatás. Ez teljesen új metszet, s magától nem születhet meg, csak az olvasói-felhasználói érdeklődést érzékenyen vevő könyvtárosi szándék megerősödése révén. Kiváló példa az ellenpont: a *közhasznú információs szolgálat*, amely a legjobb értelemben közelít a modern információközvetítő nyilvános könyvtár funkciójához. Bárki bármilyen kérdéssel szinte bármikor hívhatja a köz könyvtárát; ez a legjobb reklám, ez a legnyilvánvalóbb bizonyítéka annak, hogy a könyvtár nem csupán a vajtűfülűek találkozóhelye, nem csak a gyerek kölcsönözheti a kötelező irodalmat, vagy egy hely, ahol „szerelmeset”, „harcosat” lehet olvasni. Ezzel a mindennapokban jelenlévő, a mindennapok ügyes-bajos dolgait megoldani segítő szolgálattal válik a könyvtár az egész lakosság intézményévé. Nem a beiratkozott olvasóké, hanem bárkié, minden polgáré. Örvedetes a közhasznú információs szolgálat elkezdett számítógépesítése, továbbá az is, hogy az így készülő adatbázisok a kerületekben is megkaphatók.

Már kevésbé örvedetes, hogy a közhasznú információ nem integrálódott a teljes tájékoztató szolgálattal. Ennek nyilvánvalóan elhelyezési és kommunikációs akadályai is vannak, de akkor is csak sajnálni lehet a jelenlegi megosztottságot, hisz ez zavart kelthet a felhasználó fejében. Neki az lenne az igazi megoldás, ha a KÖNYVTÁR-at hívja, akkor arra a hívásra, azon a telefonszámon megkaphasson mindenféle információt. Az már a könyvtár dolga, hogy belül – a színpalak mögött – hogy oldja meg ezt szervezeten, helyileg, személyileg.

Mindenesetre a központi könyvtár közhasznú információs szolgálatát már naponta legalább 1500-an keresik hívásukkal, s ez a nagyságrend egy 100-150 ezres amerikai városé, tehát az irány jó, a megkezdett vállalkozást értelmesen tovább kell vinni. Egy komplex információs szolgáltatásnak három fő sodra lehetne:

- a fentiekben jelzett közhasznú („különleges tudakozó”);
- a városra, városrészeire koncentráló (helyismereti) információ;
- a tudományok vonatkozásában szükséges információk.

Egy átfogó megoldás keresése csak a teljes könyvtári hálózat összefogásában, s a külső könyvtári-információs piac lehetőségeinek minél szélesebb bevonásával képzelhető el.

A központi könyvtár részlegei közül a már említett közhasznú mellett az olvasószolgálati tájékoztató, a szociológiai információs tevékenység és a Budapest Gyűjtemény munkája egyaránt szükséges a fenti megközelítésben. Az

olvasószolgálati tájékoztatás jelentős felfutását két tényező eredményezheti: – ha napirendre kerül a könyvtár komplex gépesítése, tehát a többféle katalógus információs hasznosítása a gép segítségével meggyorsul s változatosabb paraméterek szerinti keresés válik lehetségessé; – ha kellő pénzügyi feltételekkel számos kívülről megvásárolható adatbázis telepíthető a tájékoztatáshoz.

A szociológiai gyűjtemény igen értékes bibliográfiai-információs feladatokat lát el immár negyedszázada. Elsőrendűen hasznos a *magyar szociológiai szakirodalom bibliográfiája*, különösen azért, hogy nem húz merev határt egyfajta „tudományos”, vagyis csak szakembernek szóló szociológiai szakirodalom köré, hanem széles értelemben válogat a társadalmi kérdésekkel foglalkozó hazai irodalomból (évi mintegy kétezer tétel, tárgyszavazva). Van itt természetesen jócskán átfedés a nemzeti könyvtári cikkfeltárással (ott évi mintegy 10 ezer társadalomtudományi tétel tárgyszavaznak), de itt mások a szempontok, az anyag csoportosítása, feltárási mélysége stb. Annál nagyobb gond, igazi probléma, hogy *ez a szolgáltatás nem naprakész*, s ahelyett, hogy a cikk megjelenése után egy héttel, tíz nappal már szolgáltatható és visszakereshető lenne, *többséves a lemaradás*, legalábbis a kötetbe szerkesztés terén. Itt semmilyen lemaradás nem engedhető meg, tekintettel az ügy, a tematika fontosságára. Ugyanakkor megfontolandó, hogy a tudományági keretek további lazításával *hazai társadalmi kérdések* orientációt kaphatna a feldolgozás és információközvetítés. Példával élve: az orvosválasztás dilemmáit tárgyaló írás kell, a szociológiai primér adatok matematikai modellálása esetleg nem.

A szociológiai információs tevékenység elismerést érdemel a külföldi anyagból történő feltárást, illetve a felhasználói igények szerinti szolgáltatásért. Most újabban az a terv, hogy e tevékenységet racionálisabbá tegyék külföldről megvásárolt CD-ROM lemez (Sociofile) révén. Remélhetőleg ez tovább növeli a hatékonyságot. Ésszerű ugyanis, hogy amit másutt nagyobb erővel és esetleg jobb minőségben elvégeztek, azt nem kell ismételni, inkább át kell venni. Minden ilyen vállalkozásban vannak újonnan fellépő szükségletek (CD-ROM leolvasó stb.), ezeket indokolt támogatni. A könyvtár növekvő hatékonysága sokak munkáját teheti hatékonyabbá: ez lehetne az alapelv.

A *Budapest Gyűjtemény* bibliográfiai-információs tevékenysége túlon túl a

„múltba fordult”, a gyűjtemények gazdagsága talán inkább sugallja a nagyobb időtávú bibliográfiai szintézisek szükségességét, mint a mai, abszolút naprakész információellátás kényszerét. Úgy gondolom, e gyűjtemény alapja lehetne a *fővárosról való azonnali és kimerítő információszolgáltatásnak: kutatónak, közgazdászati szakembernek – fővárosi és kerületi szinten egyaránt* –, s természetesen a „laikus” érdeklődőnek is. A főváros teljesen egyedi jelentősége okán ennek a szolgáltatásnak *kellene a leghatékonyabbnak lennie*. Jó lenne, ha a fővárosi önkormányzat is bátorítaná központi könyvtárát e funkció teljes értékű betöltésére. A kerületek és azok könyvtárai is messzemenően profitálhatnának e tevékenység szélesebb és főként maibb felfogása esetén. A legfontosabbnak és elsődlegesnek azonban a naprakészség és az offenzív szolgáltatás tűnik. Számos vonatkozásban elmondható még, de talán itt a legindokoltabban, hogy a teljes nyilvános könyvtári rendszer összetartozását leginkább a valódi központi szolgáltatások erősíthetik. Olyan szolgáltatások, amelyeket egy helyen állítanak elő, s utána tíz, huszonkettő vagy még több helyen hasznosítanak, továbbadnak.

A következő évek nagy számítógépesítési hullámának reményében fejtem ki a fenti gondolatokat, mert minden fejlesztés elsősorban a felhasználók jobb ellátását kell hogy leginkább elősegítse, s ehhez viszonyítva másodlagos jelentőségű a belső technológiai megújulás. Pontosabban: a belső megújulást úgy kell végrehajtani, hogy világos és messzemenő célokat szolgáljon, s főként eredményekben, „késztermékekben” gyümölcsözzön.

*

Manapság nem lehet megkerülni a művelődésben sem az *árak* kérdését. Amellett, hogy elvileg is tisztázást kíván e probléma, tehát annak eldöntése, hogy milyen alapszolgáltatást lehet – művelődésben, egészségügyben – díjért nyújtani, a kérdés elemi kényszerítő erővel merül fel a gyakorlat oldaláról. Ha nincs, aki a működést befolyásoló tényezők árának lavinászerű inflációját ellenőrizni tudná (közüzemi díjaktól a dokumentumárakig), akkor a *működés fenntartása végett* a kulturális intézmény rákényszerül a természetétől idegen „viselkedésre”.

A hazai, másfél évtizeddel ezelőtti könyvtári törvényerejű rendelet három alapszolgáltatást sorolt az ingyenesek közé: a helyben olvasást, a kölcsönzést és a könyvtárközi kölcsönzést. Mára jószerével csak az első maradt vitathatatlan. A könyvtárközi kölcsönzésben a másolatszolgáltatást nyilvánvalóan meg kell fizetni a megrendelőnek (a jogalkotó nem teremtett anyagi fedezetet arra, hogy esetleg központilag térítsék meg a ráfordítást). Egyes könyvtárak a kölcsönzésben is bevezették a díjazást, hol a legújabb dokumentumok azonnali kölcsönzéséért, hol a meghatározott – drágább – dokumentumtípusokért. S ott van a postaköltség kérdése is.

A fővárosi nyilvános könyvtár az audio-vizuális dokumentumokra vezette be a kölcsönzési (használati, kezelési) díjat. Véleményem szerint dogmatikus az a kritika, hogy az érvényes törvényerejű rendelet nem engedi meg ezt a megoldást. Legfőbb törvény a működőképesség, s ha a kínálati oldalon új dokumentumtípusok jelennek meg (kazetták, kompaktlemezek, videókazetták), akkor ezek könyvtári szolgáltatásáról nem szabad lemondani. Valahonnan anyagi eszköz kellek, s ha a fenntartó erről *nem tud* gondoskodni, akkor jobb megoldást találni – látván az érdeklődést –, mint ölbe tett kézzel várni a jobb időkre.

Az igazi kérdés a térítés-díjazás mértéke. Azaz, mit, kinek és mennyiért adunk a szolgáltatás keretében. Pár évvel ezelőtt a fővárosi könyvtárban komoly viták dúltak, amikor bevezették a hangzó dokumentumok kölcsönzéséért való

térítést. Mára a könyvtárosok többsége elfogadta e megoldás elkerülhetetlenségét. Változatlanul vitától hangos a belső közélet a videókazetták kölcsönzése ügyében. Jelenleg egy kazetta két napra 60,- Ft-ért kölcsönözhető, – ez alacsonyabb, mint a profi videotékák kölcsönzési díja (van is ezen utóbbiak részéről felháborodás).

A pár éve kezdett videózás az utóbbi másfél évben üzleti méretet öltött a könyvtárban. 1990-ben 180 ezer kölcsönzést regisztráltak (10 M Ft bevétel), 1991-ben már 660 ezret (38 M Ft bevétel). Az elfogulatlan szemlélőben óhatatlanul az a benyomás keletkezik, hogy itt bizony „bankóprés” működik. A könyvtár rászorul a bevételre, ezzel egyetértek. Finanszírozni kell a drága dokumentumtípus bevezetését – ez akceptálható. Az már aligha, hogy 1992-re eleve betervezett több tucat millió forint bevételt kell a kerületi hálózatoknak teljesíteniük, s a könyvtárvezetés a normális működéshez szükséges különbözetest adja a költségvetési támogatásból. Úgy tűnik, itt a szemmel látható *pénzügyi előny* – a növelhető bevétel – *főlébe kerekedett a szakmai érdeknek*. A könyvtár mint művelődési alapintézmény – aminek látni kívánjuk magunkat – nem veszítheti el eredeti arculatát. Jó lenne higgadtan és a valódi célok szem előtt tartásával *ésszerű mértéket találni* a szükséges szolgáltatás és a feltétlenül szükséges térítés összefüggésében. *(Folytatjuk)*

Sonnevend Péter

**Rendezze be könyvtárát a
MERABONA vagy TÉKA
bútorcsalád elemeiből.**

**Az alkatrészekből álló rendszer jól alkalmazkodik
a rendelkezésre álló tér, az elhelyezésre kerülő
állomány kívánalmaihoz.**

**Raktárakba ajánljuk az
IRINGÓ vagy MINERCIA
típusú tömörraktári állványokat.**

**Kérésükre elvégezzük a helyszíni felmérést,
s ennek alapján berendezési javaslat
és árajánlat kidolgozását.**

Forduljon hozzánk bizalommal!

MEZŐGÉPIPARI KFT. 9317 SZANY
SZABADSÁG U. 1.
TELEFON: 5, 23

**Üzletszerzőnk:
Cavalloni Gyöngyi
1222 Budapest, Csap u. 14/a.
Telefon: 227-0237**